

De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2018

Johan Bos

Het gaat niet goed met de Sperwer in Groningen. Veel traditionele broedplaatsen werden in 2018 verlaten aangetroffen. Predatie door Havik en marter veroorzaakte een laag broedsucces, en bovendien was het aantal jongen per nest aan de lage kant. Dat is, in het kort, een treffende samenvatting van het broedseizoen 2018. Verdere details volgen hieronder in de gebruikelijke vorm, soms voorzien van reflectie, illustraties, en hier en daar een aardige verrassing. Voor een beschrijving van de gebruikte onderzoeksmethode verwijs ik naar Bos (2017) en Bijlsma (2006).

Territoria

In totaal werden er 43 bezette territoria gevonden in allerlei delen van de provincie Groningen. Dit lijkt een behoorlijk aantal, en dat is het ook vanuit het oogpunt van de nestenzoeker: het inventariseren van sperwernesten is tijdrovend en een stuk lastiger dan die van bijvoorbeeld Buizerd of Havik. Maar als ik je vertel dat 26 territoria, waar in 2016 of 2017 nog gewoon werd gebroed, in 2018 onbezet werden aangetroffen, dan wordt het al snel duidelijk dat zich globaal een flinke afname aftekent. Ook lokaal (twee plotjes die al sinds 2012 ieder jaar volledig worden uitgekamd) vond er geen herstel plaats ten opzichte van vorig jaar (Tabel 1). Dit baart niet alleen zorgen, maar roept ook vragen op. Wat is er aan de hand met de Sperwers in Groningen?

Tabel 1. Gevonden broedparen van Sperwers in twee gemeenten in Groningen in 2012-18; tussen haakjes percentage nesten met uitgevlogen jongen. Number of Sparrowhawk territories located in two municipalities in the province of Groningen in 2012-18; percentage of successful nests in brackets.

Jaar <i>Year</i>	Haren	Leek	Totaal <i>Total</i>
2012	6 (33%)	6 (33%)	12 (33%)
2013	6 (50%)	6 (50%)	12 (50%)
2014	8 (75%)	6 (83%)	14 (79%)
2015	8 (25%)	7 (71%)	15 (47%)
2016	9 (44%)	8 (88%)	17 (65%)
2017	6 (50%)	4 (50%)	10 (50%)
2018	6 (67%)	4 (50%)	10 (60%)

Afname

Een klein deel van deze verliezen kan worden toegeschreven aan biotoopvernietiging: vooral in stedelijk gebied en bebouwde kom moet alles er blijkbaar mooi en netjes uitzien (weg met ondergroei, ruigte en duistere hoekjes), en maken typische sperwerbosjes plaats voor politiek beton (zodat we over dertig jaar niet dagelijks in de

file hoeven te staan, als we sommige prognoses moeten geloven). In Groningen-zuid, bijvoorbeeld, zijn de afgelopen jaren door de voorbereidingswerkzaamheden van de aanleg van de nieuwe ringweg twee broedplaatsen van Sperwers met de grond gelijk gemaakt.

Predatie door Havik *Accipiter gentilis*, Steenmarter *Martes foina* en Boomarter *M. martes* speelt ook een rol van betekenis. In de bossen ten zuiden van Leek werden in het broedseizoen van 2017 resten (afgebeten veren, poten) van vier verschillende adulte Sperwers gevonden (drie vrouwen en één man). Dit jaar waren het er nogmaals twee (beide vrouwen). Deze zijn waarschijnlijk allemaal ten slachtoffer gevallen aan een Boomarter, die in 2017 ook de helft van de broedsels van de in het Nanninga's Bosch aanwezige nestkasten geplunderd had en door een cameraval op heterdaad werd betrapt (Oosterhuis 2018).

Nesten

Nesten werden, zoals gewoonlijk in de provincie Groningen, meestal in loofbomen gevonden (23 van de 43 nesten). Vooral meidoorn, kers, eik, es, en beuk waren populair in 2018 (Foto 1). Een primeur was een nest in een Amerikaanse eik. Maar als er geschikt naaldbout aanwezig is, dan gaat daar vrijwel altijd de voorkeur naar uit. Onder de naaldbomen (20 keer) waren vooral fijnspar, douglasspar en grove den in trek.

Foto 1. Vrouw Sperwer op de rand van het nest in een loofboom (beuk). Een sperwernest in een loofboom is doorgewoont in de provincie Groningen. Gemeente Loppersum, 5 mei 2018 (Foto: Johan Bos). *Female Sparrowhawk standing on the rim of her nest in Fagus sylvatica. Breeding by Sparrowhawks in deciduous trees is normal in the province of Groningen (here municipality of Loppersum, 5 May 2018).*

Keuze broedplaats

De variatie in broedplaatskeuze is groot in de provincie Groningen. Er wordt gebroed in grote en kleine bossen, parken en in tuinen; zolang het maar dicht of donker is. Dit jaar vond ik twee nesten in boomrijen: een nest boven een gracht in een dichte houtwal aan een dorpsrand (Foto 2) en een nest in een rij treurbeuken op een begraafplaats (Foto 3). Deze vondsten waren voor mij zeer leerzaam. Zeker in bosarme gebieden kunnen we blijkaar nog iets leren over de biotoopkeuze van de Sperwer.

Foto 2. Broedplaats van een Sperwer in een houtwal langs een gracht (let op het bootje!). Het nest bevindt zich in een van de overhangende essen. Gemeente Winsum, 26 juli 2018 (Foto: Johan Bos). *Breeding site of Sparrowhawk in a tree row along a canal (notice the boat). The nest is situated in one of the overhanging ashes. Municipality of Winsum, 26 July 2018.*

Broedsucces

Van de 43 gevolgde paren vlogen er bij 25 minstens 1 jong uit. Dit broedsucces van 58% is laag in vergelijking met cijfers van eerdere jaren (Tabel 2; alleen in 2015 was het minder). Bij de 18 paren zonder uitgevlogen jongen vond het mislukken 12 keer in de eifase plaats (waarvan minstens 4 keer predatie door marter), en 6 keer in de jongentijd (jongen waarschijnlijk door marter of Havik gepredeerd). Tekenend is ook dat bij drie nesten die ik twee keer in de jongenfase controleerde, er in alle drie gevallen minder jongen bij het tweede bezoek werden aangetroffen (vrijwel zeker veroorzaakt door partiële predatie).

Foto 3. Broedplaats van een Sperwer in een keurig rijtje treurbeuken. Let op de overdekte gang die gevormd wordt door de overhangende takken, iets wat sperwers bijzonder prettig vinden. Gemeente Haren, 29 juli 2018 (Foto: Johan Bos). *Breeding site of a Sparrowhawk in a row of mourning beeches. Notice the indoor passage shaped by the overhanging branches, tailor-made for Sparrowhawks. Municipality of Haren, 29 July 2018.*

Broedbiologie

Bij 16 nesten werden de jongen gemeten en werd het legbegin teruggerekend op basis van de lengte van de handvleugel (Bijlsma 2006). Dit resulteerde wederom in een laat gemiddeld legbegin van 1 mei, met uitschieters op 21 april (vroegste) en 14 mei (laatste). Met een gemiddelde van 3.5 was het aantal jongen per nest aan de lage kant (Tabel 2). Er werd slechts één nest met zes jongen aangetroffen dit jaar. Opvallend was dat bij erg veel nesten luisvliegen op de jongen werden aangetroffen, resulterend in een nieuw jaarrecord voor nestbesmettingspercentage van maar liefst 81% (Tabel 2).

Tabel 2. Broedbiologische gegevens van Sperwer in de provincie Groningen (2014-18). *Breeding success (% pairs successful in raising chick(s)), mean start of laying, number of chicks fledging/successful nest and percentage of nests where chicks were infested with louseflies; in brackets numbers of nests.*

Jaar <i>Year</i>	Broedsucces <i>Breeding success</i>	Legbegin <i>Start</i>	Jongen <i>Chicks</i>	Luisvliegen <i>Louseflies</i>
2014	79% (n=28)	26/4 (n=17)	4.2 (n=20)	41% (n=17)
2015	42% (n=48)	30/4 (n=14)	3.2 (n=14)	21% (n=14)
2016	61% (n=28)	28/4 (n=13)	4.0 (n=13)	46% (n=13)
2017	65% (n=40)	1/5 (n=22)	3.9 (n=22)	59% (n=22)
2018	58% (n=43)	1/5 (n=16)	3.5 (n=18)	81% (n=16)

Populatieopbouw

In de buurt van het nest vind je bijna altijd wel ruipennen van het broedende vrouwtje, soms ook van het mannetje. Aan de hand van de tekening van de ruipennen kan je zien of broedvogels eerstejaars (geboren in het vorige seizoen, dus vogels in het tweede kalenderjaar) of meerderejaars zijn (dus twee jaar of ouder). Als ik de Groningse ruipengegevens van 2012-18 bekijk zie ik bij vrouwtjes een verhouding van 20:109, dat wil zeggen bijna 16% van de broedende vrouwen zijn eerstejaars vogels. Bij de mannetjes ligt deze verhouding behoorlijk anders: met 11:26 is zo'n 30% van de mannen eerstejaars. Dit is een absurd hoog percentage. Zou het wel kloppen? Zichtwaarnemingen of vangsten (Foto 4) kunnen uitsluitsel geven. Dit is dus iets waar in de toekomst versterkt op gelet moet worden.

Foto 4. Dubbele vangst van een broedpaar van eerstejaars man met meerderejaars vrouw. Adriaan Tripbos, 28 juni 2018 (Johan Bos). *Simultaneous capture of both pair members, the male a first-year, the female older. Adriaan Tripbos, 28 June 2018.*

Ruipennen kunnen ook worden gebruikt om te kijken of het vrouwtje van een bepaald territorium gewisseld heeft in twee opeenvolgende jaren. Dit is mogelijk (maar is lastiger dan het klinkt) omdat het vlekkenpatroon van de handpennen bij ieder individu weer anders is, en dus als een soort vingerafdruk voor individuele herkenning gebruikt kan worden. Voor Groningen kan ik dat voor 53 gevallen met redelijke zekerheid zeggen: 34 ja, zelfde vrouw; 19 nee, andere vrouw). De kans dat dezelfde vrouw in het jaar erop weer in hetzelfde territorium gaat broeden is in Groningen dus ongeveer 64%, gebaseerd op 53 gevallen.

Reflectie

Een andere reden voor de hierboven beschreven afname kan verslapping van de concentratie van de nestenzoeker zijn. Daarom is dit een uitstekend moment voor een kleine portie zelfreflectie. Het is namelijk erg verleidelijk om alleen van eerdere jaren bekende broedplaatsen te controleren, en alternatieve gebieden links te laten liggen. Ik denk dat ongeveer 10% van de werkelijk aanwezige nesten niet door mij (of andere zoekers) worden gevonden. Dit kan komen door ontoegankelijkheid van gebieden (tuinen, verboden terreinen, eilandjes). Maar het kan ook komen doordat de Sperwer – tenminste in Groningen – zich in toenemende mate vestigt in wat ik een aantal jaren geleden als onmogelijke of marginale broedplaatsen zou hebben beschouwd. Digitale fora bieden soms hulp bij het vinden van zulke onwaarschijnlijke (in de optiek van de zoeker die denkt te kunnen vertrouwen op jarenlange ervaring) sperwernesten. De afgelopen jaren heb ik drie nesten gevonden die in absurd kleine bosperceeltjes gebouwd waren. In al deze gevallen kreeg ik een tip van vogelaars die Sperwers met territoriaal gedrag op deze locaties zouden hebben waargenomen. Aanvankelijk nam ik zulke waarnemingen met enige scepsis in ogenschouw, maar moest ik mijn vooroordelen overboord gooien toen bleek dat er inderdaad broedende Sperwers aanwezig waren. Ik vermoed dat er in grotere bosarme streken in de provincie Groningen nog meer van zulke nestplaatsen bestaan. Aan de andere kant zijn er ieder jaar talloze op het oog perfecte broedbosjes voor Sperwer die onbezet blijven.

Conclusie en plannen

Na een terugval van het sperwerbestand in 2017 bracht 2018 geen herstel. Sterker nog, het aantal verlaten territoria neemt alleen maar toe. Vermoedelijk speelt predatie van marter en Havik een rol. We gaan kijken wat 2019 ons gaat brengen. Het lijkt nuttig, maar tijdrovend, om ook marginale biotopen in boomarme gebieden controleren op de aanwezigheid van broedende Sperwers. Verder gaan we versterkt letten op de leeftijd van broedende mannetjes.

Dank

Dit onderzoek werd andermaal mogelijk gemaakt met de hulp van nestenzoekers, scherpe waarnemers, en steun van terreinbeheerders. Voor het leveren van gegevens, verzamelen van ruiپennen, tips en vergunningen gaat mijn dank uit naar Arjan Bakker, Erik Bazuin, Rob Bijlsma, Jacob de Bruin, Martin Bul, Hans Dijkhuis, Jack Frugte, Danny Gerrets, Alwin Hut, Henk van der Jeugd, Alco van Klinken, Jan en Elly Lugert, Leon Luijten, Yaco Maestre, Lodi Nauta, René Oosterhuis, Marcel Sandifort, Jasper Schut, Simone van der Sijs, Albert-Erik de Winter, Louis Witte, Hortus botanicus Haren, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, en het Groninger Landschap. Alwin, Danny, Erik, Jack, Marcel, Martin, Simone en Yaco hielpen bij nestcontroles.

Summary

Bos J. 2019. The Sparrowhawk *Accipiter nisus* as a breeding bird in the province of Groningen in 218. De Takkeling 27: 146-152.

The number of Sparrowhawk nests found in the province of Groningen have been low in 2017 and again in 2018. A total of 43 territories were located in 2018, but – remarkably – 26 territories that were still occupied in 2016 and 2017, were found empty in 2018. The decline is also visible in two well covered municipalities (12-17 territories in 2012-16, 10 in 2017-18). The decline is partly due to urbanization with its concomitant habitat destruction, but also because of increased predation by martens *Martes foina* and *M. martes* and Goshawks *Accipiter gentilis*. Twenty-three out of 43 nests were situated in deciduous trees, a nest site choice of common occurrence in the province of Groningen (but conifer trees are chosen when present). Habitat choice is equally diverse, including tiny woodlots, tree rows, parks, gardens and cemeteries. At least 25 out of 43 pairs succeeded in raising one or more fledglings. Twelve out of 18 failures occurred during the egg stage, the remaining during the chick stage (and three nests that were checked twice during the chick stage showed fewer chicks the second visit, indicating partial predation). Moreover, in 81% of 16 nests chicks were infested with louseflies. The age composition of breeding pairs was checked on the basis of moulted feathers (in 2012-18): 20 out of 129 females were in their first year (16%), compared to 11 out of 37 males (30%). In 53 instances females could be individually identified (based on moulted feathers) from one year to the next: in 34 cases the female was the same, in 19 cases another female had taken over.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 2006. Handleiding veldonderzoek Roofvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Bos J. 2017. De Sperwer *Accipiter nisus* als broedvogel in de provincie Groningen in 2016. De Takkeling 25: 73-78.
- Oosterhuis H. 2018. Boomarter (*Martes martes*) zorgt voor een rampzalig verlopen broedseizoen voor nestkastbewoners in Nanninga's bos. In: Ballering L. Jaarverslag NESTKAST Broedseizoen 2017: 28-29. Sovon, Nijmegen.

Adres: De Savornin Lohmanlaan 55, 9722 HD Groningen, ioan.bos@gmail.com